

C. Toggerup Enghave

Stedet har navn efter gården Toggerup, der lå godt et par hundrede meter nordvest for Store Gribsø. I Enghaven blev der gravet kildekalk, som findes i store mængder et par meter nede. Bønderne brugte det til kalkning af landbrugsjorden, og noget blev også anvendt i skoven. Den gamle kalkgrav var helt tilgroet, men i 1985 blev den igen lavet til en lille sø til glæde for både dyr og mennesker. Vandet bliver presset direkte op af jorden. Det er kalkrigt og helt frit for forurening. Engen udenfor afgræsses med kreaturer.

D. Nydam

Siden 1996 er Nydam blevet slået og høet fjernet fra engen. Det har betydet mere end en fordobling af plantearter og dermed en rig og spændende flora. Det er Strøgårdsvang Høslætlaug, et frivilligt laug, der hvert år omkring 1. juli slår engen med le og sætter høet i hæs. Senere slæbes det tørre hø ud. Nyd den smukke eng, men undgå at gå ud i juni, så græsset ikke trædes ned før høslættet.

E. Store Selbæksmose

Store Selbæksmose har tidligere været drevet med høslæt, hvor omegnens bønder høstede hø til foder. I 1966 blev området afvandet og tilplantet med rødgran, som så mange andre enge og moser i Gribskov er blevet det siden 1800-tallet for at øge træproduktionen. Denne udvikling bliver nu vendt. Mange af de tidligere vådområder bliver genetableret til gavn for områdernes dyre- og planteliv. Rødgranerne i Store Selbæksmose blev fjernet i 1999. Det er nu besluttet, at området skal have lov til at udvikle sig frit, og det vil antagelig ret hurtigt vokse til med selvsået el, birk og pil.

F. De små diger langs Havrebakkevej

Mellem de yngre bøge ses resterne af et gammelt jorddige, som følger skovvejen. Diget har været skellet mellem to gårde Tibberup og Strøgård. Gribskops gamle bebyggelser er for længst nedlagt, men digerne og sporene efter husene, markerne og kulmilepladserne er stadig bevaret i skoven – små undselige mindesmærker fra skovbøndernes tid.

G. Flådeegene og naturskogsstrategien

De store, skorpede ege er gamle. De blev plantet ca. 10 år efter at englænderne erobrede den danske flåde i 1807. Der måtte plantes mange egetræer for at sikre forsyningerne til fremtidens skibe. Nu er træerne klar til brug, men lineskibenes tid er forbi. Skibene ville i øvrigt være blevet ganske dyrebare i materialer, for et lineskib krævede 2.000 fuldvoksne ege, og i dag indbringer en stor, fejlfri eg over 30.000 kr.

Siden 1994 har bevoksningen været udlagt som urørt skov under naturskogsstrategien. Denne strategi er udarbejdet af Naturstyrelsen med det formål at sikre danske skove, som er selvgroede og efterkommere af den oprindelige naturskov. Alene for Gribskov er knap 1200 hektar eller 20% af arealet udpeget under strategien. Et stort antal forskellige dyre- og plantearter er knyttet til disse skovområder.

At en skov er urørt vil sige, at naturen her vil få lov til at udvikle sig uden menneskelig indgriben. Det vil i løbet af ganske få hundrede år give et meget spændende skovbillede med gamle træer og døde træer i forfald. Det døde ved vil skabe levesteder for mange truede insekter, svampe m.m. Andre arealer er udlagt til plukhugst, dvs. at arealet altid skal være skovdækket og foryngelse af skoven skal ske ved naturligt frøfald, i modsætning til plantning. Ligeledes tilstræbes at bevoksningerne skal bestå af en blanding af mange hovedsageligt danske løvtræer i alle aldre, og der på arealet skal være store træer, der skal blive stående til naturlig henfald/forrådelse.

H. Frederik II's Kanal

Siden Middelalderen er der gravet kanaler ind til Frederiksborg Slotssø. Kanalerne ledte vandet til søen fra åer, bække og skovsøer i området nord og syd for Hillerød. Den længste kanal, der blev påbegyndt i 1576, startede helt oppe ved Store Gribsø.

Vandkraft var den tids energikilde, og Frederik II var villig til at betale store summer for at holde Slotsmøllen i gang og for at få vand til slottets fiskedamme og vaskeri. Jordarbejdet har været kolossalt, og skovlen var eneste redskab! Måske var arbejdskraften ikke så dyr endda, for svenske krigsfanger deltog – deraf navnet ”Svenskegrøften”. Ved foden af Fruebjerg må de have haft problemer med konstruktionen, for mosen nedenfor har afløb i Pøleå, blot 1 km mod vest. Kanalen måtte anlægges et stykke oppe på selve skrånningen, hvor den iøjnefaldende jordvold sørgede for, at vandet ikke kom på afveje og endte ude i Arresø.

Vandudbyttet har næppe været stort. Faldet er ringe, og meget vand er sivet ned i jorden. Muligvis var der kun vand i perioder, f.eks. om foråret. Denne store kanal var kun en del af et større netværk af kanaler og damme, som til stadighed blev forbedret og udbygget gennem Middelalderen for at drive den tids højteknologiske fremstillingsvirksomhed: Vandmøllen. Kanalen kan tydeligt følges hele vejen ved foden af Fruebjerg – den er et af de mest markante fortidsminder i Gribskov.

I. Fruebjerg

Her, 65 m oppe, er der en stor slået udsigt ud over landskabet med Arresø i det fjerne. Fra 1896 til 1935 var Fruebjerg rammen om de store, nationale Fruebjergmøder skabt af Holger Begtrup, der grundlagde Frederiksborg Højskole i Hillerød – den nuværende Grundtvigs Højskole. Han kom fra Askov med Grundtvig og Hostrup som ballast og samlede tusindvis af tilhørere her på ”Nordsjællands Skamlingsbanke” under de grønne bøgekroner. Møderne har i nyere tid været ”genoplivet”.

J. Bøgedyrkning

Det store bøgeområde mellem Fruebjerg og Helsingevej hører til de flotteste i Gribskov. Bøgene blev plantet i perioden 1860-90. De har nu nået modenhed, og naturlig foryngelse (selvsåning) af bøg er de fleste steder på vej. Bøgene på selve Fruebjerg og vest herfor er langt ældre, antagelig fra selvforyngelser omkring 1820. Dele af området er udlagt som urørt skov (jf. pkt. F).

K. Rødedam

Rødedam fungerede som yngledam for karper til kongehuset frem til slutningen af 1700-tallet. Da karpeproduktionen ophørte, voksede dammen til, og blev mose. Den blev senere drænet og plantet til med rødgran. Granerne blev skovet i 2006 og grøfterne lukket så vandet steg. Rødedam blev ret hurtigt efter grøftelukningen en sø. Rødedam er kun et af de mange vådområder i Gribskov, som i disse år genopstår, når grøfter lukkes. Det er besluttet at genskabe skovens tidligere vådområder, medmindre der er specielle hensyn, der taler imod.

L. Solbjerg Engsø og Strødam Engsø

De to engsøer ligger ved cykelrute 32 og er etableret som led i planen for at mindske indholdet af næringsstoffer, der føres med Pøleåens vand til Arresø. Søerne er lavet i hhv. 1993 og 1996. Begge søer har et rigt fugleliv, som kan ses fra stien og fra fugletårnet ved Strødam Engsø.

I september samles et stort antal gæs ved søerne og både fiskeørn og havørn er jævnligt gæster.

Velkommen til Gribskov, Gribsø

Gribskov med Esum Sø er dele af det tidligere krongods. Området er statsejet og administreres af Naturstyrelsen. Gribskov er med sine 5.600 ha den næststørste af vore gamle skove. Esum Sø er med sine i alt 1.736 ha Danmarks næststørste sø. Det er enestående at have et så storladent naturområde i det tætbebyggede Nordsjælland og tæt på hovedstadsområdet, og som kan nås via gode offentlige og private transportmuligheder. Storheden og de afvekslende forhold giver mange og varierede oplevelsesmuligheder – f.eks. en familietur til nogle af de gamle kulturminde eller en stille vandretur i skovens dyb. Folderen omhandler den sydvestlige del af Gribskov. De tre øvrige foldere om Gribskov (nr. 48, 69 og 79) dækker sammen med denne folder hele skoven.

Vandreture. På kortet er med gult afmærket to ture på henholdsvis 3 og 6 km med udgangspunkt fra P-pladsen ved Enghavehus. Ved hjælp af kortet og vejstenene i skoven kan man tilrettelægge sin egen rute til en eller flere af de beskrevne lokaliteter. Bemærk også de to afstikkere til engsøerne på hhv. 3 km og 4 km retur.

Grillpladser og primitiv overnatning. I skoven er der etableret grillpladser med borde og grillsteder til fri afbenyttelse. Nær Pøleå findes en afmærket primitiv overnatningsplads, hvor man frit kan overnatte i telt og tænde bål. Hesten kan sættes i en lille hegning tæt på overnatningspladsen.

Hunde. Hunde er velkomne, men kun i snor. Følgende skove i og omkring Gribskov er hundeskove, hvor hunden må gå løs, når den er under kontrol: Selskov og Tyvekrogen (denne folder), Esum Lund (folder nr. 69), og Nødebo Holt (folder nr. 79) og Præstevang (nr. 18).

Handicapegnethed. Strækninger egnede til kørestolsbrug er mærket på kortet med lilla. Ruten er asfalteret, men følger terrænet. I folder 69, Gribskov, Esum Sø er vist et stort antal strækninger egnede til kørestolsbrug.

Ridestier. Der findes et sammenhængende ridestinet for hele Gribskov.

Naturvejledning. Naturvejlederne tilknyttet Gribskov arrangerer ture og står til rådighed med forslag og ideer til aktiviteter. Læs mere på www.nst.dk.

Gribskov administreres af Naturstyrelsen, Nordsjælland. Find flere oplysninger på www.nst.dk.

● Gribskov, Gribsø

 Miljøministeriet
Naturstyrelsen

www.nst.dk • Tlf: 7254 3000

Vandreture nr. 5

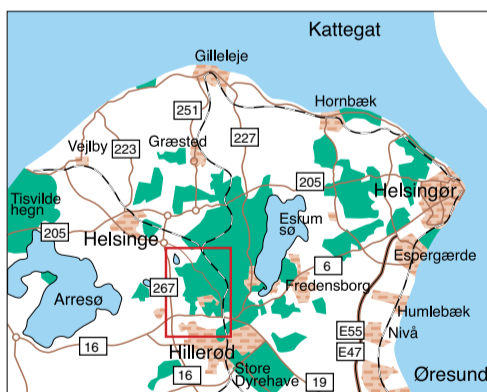
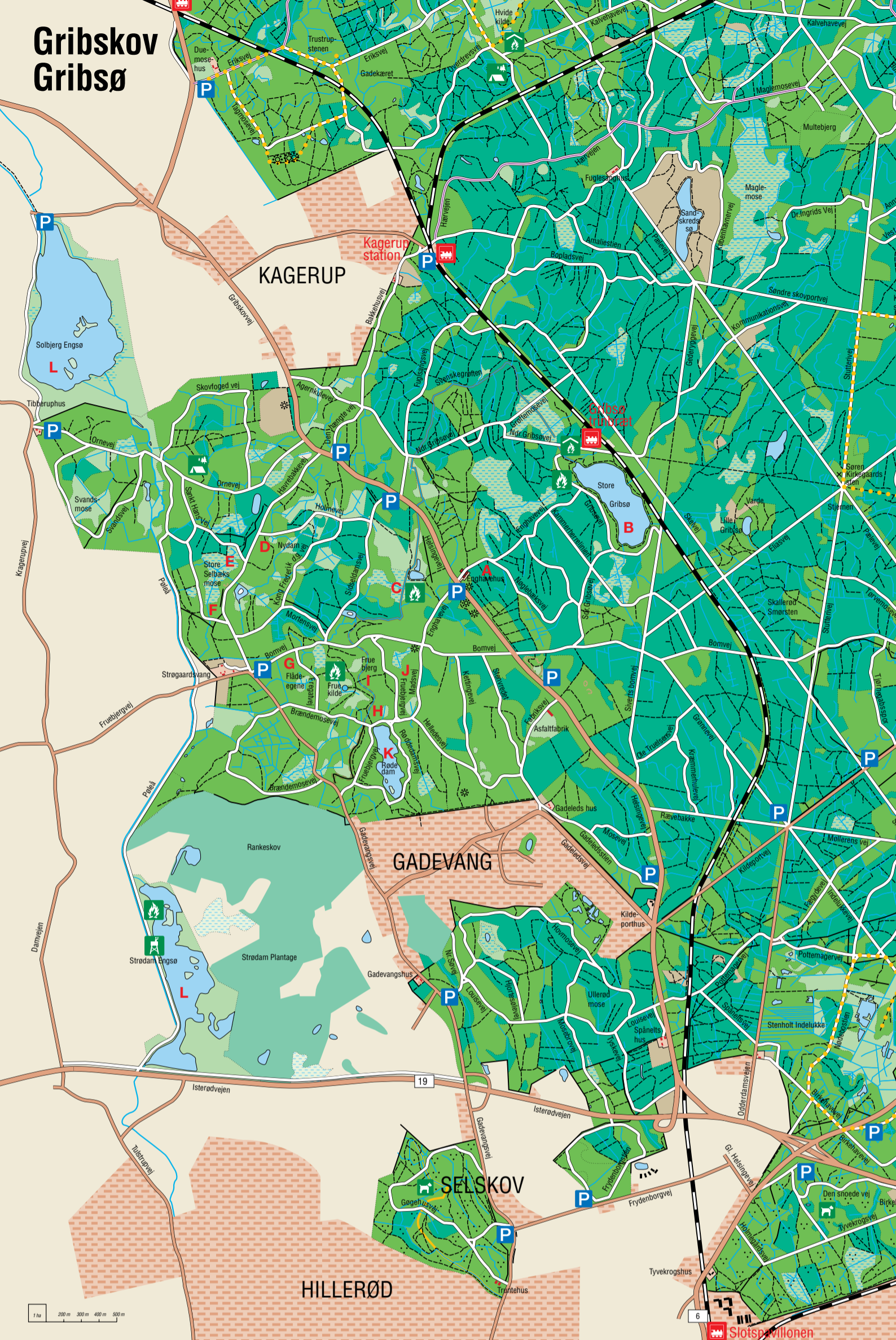
Serien ”Vandreture” er foldere over udvalgte naturområder, som bl.a. fås på biblioteker og turistbureauer eller hentes på Naturstyrelsens hjemmeside www.nst.dk.

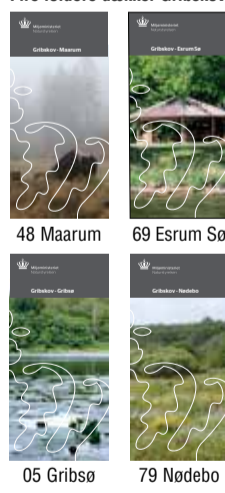
Miljøministeriet
Naturstyrelsen

Gribskov - Gribsø

Gribskov Gribsø

Fire foldere dækker Gribskov

Signaturforklaring:

	Jernbane		Kildevæld
	Offentlig vej		Gravhøj
	Skovvej motorkørsel forbudt		Udsigtspunkt
	Sti		Huse/gårde
	Løvskov		Grusgrav
	Nåleskov		Anlægsår for bevoksning
	Privatskov		Jernbanestationer/trinbræt
	Hundeskov		Udsigtstårn
	Eng		Parkering
	Mose		Primitiv overnatningsplads
	Overdrev, græs		Bålplads
	Marker		Afmærkede ruter
	Sø, hav		Handicap ruter
	Bebygget område		
	Statsejet ejendom		
	Vandløb		
	Svenskegrøften		
	Dige		

Gribskov, Gribsø

Ordet "Gribskov" indeholder den gamle danske betegnelse grib, der f.eks. i "gribsjord" angiver et areal, som ikke ejes af nogen bestemt, altså oprindelig en art fællesskov. Denne vandretursfolder er én af de fire foldere, der dækker hele skoven.

De lokaliteter, der er beskrevet i denne folder findes lettest med udgangspunkt i parkeringspladsen ved Enghavehus ved punkt A. Jættestuen.

A. Jættestuen

Overfor parkeringspladsens sydlige udkørsel fører en trappe fra den asfalterede vej op ad vejskrænten. Her ligger en jættestue fra yngre stenalder, ca. 5.000 år gammel. Jættestuen kaldes også "Mor Gribs Hule", fordi sagnet fortæller, at gravkammeret var bolig for den navnkundige troldkvinde Mor Grib. Hun fløjtede på de vejfarende og hendes sønner dræbte dem, når de for wild. Der er mange andre sagn knyttet til Gribskov.

B. Store Gribso

Gennem en lang årrække er der af skovens grøfter ledt store mængder surt overfladevand fra moser og granbevoksninger ud i søen. Dette har bevirket, at søen, der engang indeholdt over 100 dyrearter, var ved at uddø. Den eneste fiskeart, der var tilbage i 1999, var abborren. Nu er de fleste af disse grøfter lukket, og nogle af de omkringliggende granarealer er ændret til vådområder og løvskov. Nu får søen igen mulighed for at få en bedre vandkvalitet og et rigere dyreliv. Toggerup Tørvemose, der ligger ved Gribsø, er på den måde blevet meget større og speciel med sit næringsfattige vand, tuekæruld og sphagnummosser.

Sagnet om Store Gribso siger, at den er bundløs, og at det skyldes Guds vrede. Engang lå her et nonnekloster. Nonnerne interesserede sig imidlertid mere for munkerne oppe i Esrum Kloster end for Vorherre. Derfor åbnede jorden sig og oplugede klosteret med de elskovssyge nonner, og klosteret blev ved med at synke. Således opstod søen. I stille aftener kan man stadig høre klokkerne ringe dernede fra dybet.

Selv om søen med sit mørke vand ser bundløs ud, er forklaringen nu en ganske anden: Økologisk er Gribsø en såkaldt dystrof sø. Udover at være sur har den et meget højt indhold af humusstoffer, dvs. delvist omsatte organiske stoffer i meget små partikler, som i større mængder farver vandet brunt. Derfor er det umuligt at skimte søens bund, 11 meter nede. Søen har ingen afløb. Der kan bades i søen, men pas på! Vandet kan være iskoldt lige under overfladen. Langs med østsiden løber Gribskovbanen, som i 1878 åbnede for skovens herligheder.